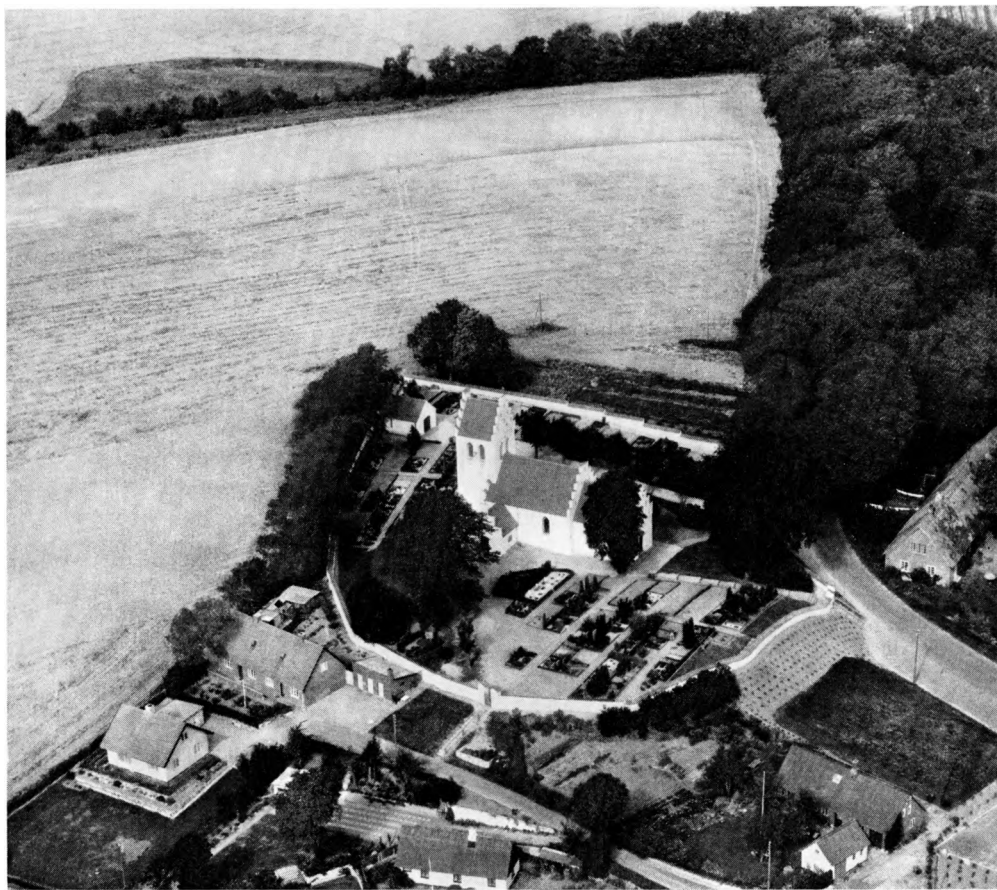

H. Stiesdal 1969

Fig. 1. Annisse. Luftbillede af landsbyen, set fra syd. Næsset med †Hovgård ses øverst i billedet bag pløjemarken.

ANNISSE KIRKE

HOLBO HEBBED

Kirken er nævnt i et udateret mageskifte (o. 1171—78) mellem biskop Absalon og Æbelholt kloster, hvorved bispetienden overgik til klostret¹. 1339 nævnes en præst ved kirken², som imidlertid efter reformationen blev anneks til Ramløse, med den nuværende Annissegård som anneksgård indtil 1795³. Sognet havde 1567 22 tiendeydere⁴. 1652 hedder det, at kirken, som er uden adelige begravelser, tilhører kongen og er underlagt Kronborg len⁵. Kirken afhændedes af statskassen til nogle tiendeydere 1872⁶ og overgik til selveje 1. april 1954.

Et af dronning Margrethe påtænkt *nonnekloster i Anisse*⁷ blev aldrig oprettet, og i stedet stiftedes Gaunø S. Agnete kloster (DK. Præstø p. 771). Dronningen ejede Hovgård, der lå på det lille næs, som lige vest for kirken går ud i Arresø. Ifølge en af Langebek optegnet tradition skal den adelsmand, som forud beboede Hovgård, have bygget Annisse kirke, »men herom er intet bevisligt«⁸.

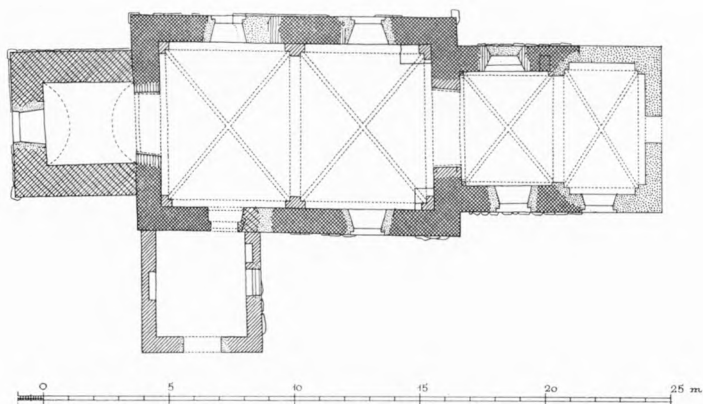

Fig. 2. Annisse. Plan. 1:300. Målt af C. G. Schultz 1935. Suppleret af El. M. 1969.

Sagn. Kirken skulle først have stået på en bakke, som kaldes Thomsebakken, men den forstyrredes af trold og måtte flyttes; det er formentlig dette bakkenavn, som har givet anledning til den opfattelse, at kirken var viet S. Thomas⁹. Et andet sagn, der beretter, at Hovgårdens sidste frue, Ane Villumsdatter, skal have rejst kirken¹⁰, må have sin forklaring i, at navnets to forbogstaver findes på tårnet (p. 1368).

Vestligt i det småbakkede sogn »på pynten af Arresø, på en høj bakke og så godt som for alle vinde«¹¹, hæver kirken sig over landsbyens tage. Bygningen er skubbet lidt mod nordvest i forhold til bankens højeste punkt, som udgør kirkegårdens sydøstre del, og er antagelig opført på let planeret terræn. Indtil en udvidelse mod nord i 1800'rne var kirkegården en uregelmæssig oval, der knap nok rummedes på bakken, hvis grænse hegnsmuren følger i sydvest og syd. Fra sydøsthjørnet kryber muren ned ad skrænten til bakkens fod, hvor det gamle nordøsthjørne findes; også den forsvundne nordmur var fortrinsvis placeret ved bakkefoden.

Omkring kirkegårdens gamle del er der som allerede i 1661¹² hvidtede og teglhængte mure af kamp og mursten, men i deres nuværende form må de være fra 17—4800'rne; under året 1758¹³ nævnes således, at den halve mur indtil for en snes år siden var af »elleris«, og 1805¹⁴ gennemførtes en omfattende istandsættelse af bl.a. vestmuren, der fornyedes helt, mens 106 alen nymuredes 1821¹⁵. Også hegnsmuren om nordudvidelsen er hvidtet og teglhængt; den har på indersiden en jævn række af fladbuede spareblændinger og stammer antagelig fra tiden kort før 1863¹⁶.

Indgange. I syd og sydøst, begge steder ud for koret, findes der låger mellem murede piller og i forbindelse med lange trapper, som strækker sig op ad bakken enten uden for eller inden for muren. En køreport med fodgængerlåde, ligeledes med murede piller og tremmefløje, er opført mellem det gamle nordøsthjørne og udvidelsen; også fra denne låge fører der en stejl trappe op til

Fig. 3. Annisse. Kirken og byen, set fra syd.

L.L. 1958

koret. Endnu 1899¹⁶ omtales en port med låge i sydmuren, og en nordre låge er nævnt 1719¹⁷.

En *†kirkelade*, som brændte 1718¹⁸ tillige med flere af byens huse, synes på grund af de året efter udførte reparationer på kirkegårdsmuren at have ligget syd eller vest for kirken¹⁷.

Et *†halsjern* med kæde, men som sædvanlig uden lås, er nævnt 1764¹⁹.

Et *lighus* ved kirkegårdens gamle nordvesthjørne er opført 1891¹⁶ og ombygget 1967 af arkitekt Jan Gehl.

Kirken består af romansk kor og skib, et stærkt ombygget tårn med senromansk understokværk, et sengotisk våbenhus i syd og en korforlængelse, der i sin nuværende form stammer fra 1847. Orienteringen er næsten solret.

Materiale. Kirkens to ældste afsnit er over en svagt fremspringende syld af ret små kampesten fortrinsvis rejst af *rå kamp*, men detaljer som vinduer og

døre er af *myremalm*²⁰. Bag våbenhusloftet står muren med bredt udtværet støbemørtel og dækket af et pudslag med *kvaderridsning* (i skiftehøjder på o. 15—22 cm og med »kvadre« af stærkt varierende længde). På overvæggene ses puds- og hvidtelag. Den romanske murhøjde på skibet er ca. 4,6 m, på koret ca. 4,1 m.

Vinduer og døre. Umiddelbart øst for syddøren er vestre halvdel af et oprindeligt vindue bevaret; den udvendige karm samt lidt af stikket, der ses bag våbenhuset, er sat af store myremalmblokke ligesom den indre karm, der var afdækket 1967. Vinduet er ødelagt allerede i senromansk tid (sml. nedenfor), og sporene efter de tre andre vinduer er helt udslettet. Nedre del af norddørens karme er bevaret, og syddøren er i brug (fig. 16). Den har retkantet, 190 cm høj lysning, dækket af et 12 cm fordybet tympanonfelt, der er udført af myremalm ligesom hele døren og udvendig omsluttet af et rundbuet kilestensstik. Også i det indre fremtræder døren med en rundbue, som omslutter tympanonfeltet, der her ligger 14 cm fordybet og er båret af en 35 cm bred og 10 cm tyk egeplanke; en senere tilføjlet planke fjernedes ved sidste restaurering.

I det *indre* er der kun bevaret en enkelt detalje, som kan være oprindelig; det er en lille *skabsniche* helt mod øst i det romanske kors nordmur. Nichen, som genåbnedes 1968, har bevaret oprindelig egetræsbeklædning på to sider.

— Manglende spor efter de gamle loftsbjælker taler for, at de har ligget på murkronen. Alle taggavle er fornyet.

Tilføjelser og ændringer. Underdelen af det stærkt ommurede *tårn* stammer antagelig fra romansk tid; den er af rå, vistnok undertiden banet kamp over en retkantet kampestenssokkel, men af oprindelige enkeltheder ses kun nordvangen til en vestdør. Om tårnets øvre del, se p. 1368.

I senromansk tid og muligvis i forbindelse med tårnbyggeriet gennemførtes en *vindues ændring*, som nu kun kan følges i skibets sydmur. Det før nævnte oprindelige vindue erstattedes af et nyt og større, udført i kridt og munkesten. Vinduet har smige karme og en lysningskant, som kun ligger 26 cm fra ydre murflugt. Det udvendige mål er 137x66 cm, lysningens 106x32 cm og den indvendige bredde ca. 105 cm. Ved afdækningen 1967 fandtes der på lysningskantens yderside spor efter en blyramme og vindjern. — Fra samme periode stammer en enkel, kalkmalet *†*dekoration og en gulvflise (p. 1369).

Hvælvene i kor og skib er muligvis ikke samtidige, men de tilhører formentlig alle perioden o. 1350—1450. Korhvælvingens ret flade kapper hviler på halvtstenspiller og -buer; pillerne i østhjørnerne er ombygget sammen med korforlængelsen 1847, men de to vestre piller har store, klumpede kapitælhoveder (sml. fig. 6), hvis eneste nogenlunde parallel træffes i Vejby kirke (p. 1291). Skibets to hvælvfag har falsede piller med retkantede kragbånd, hvorover ribberne udspringer i kvartstens bredde for i en lille meters højde at

Fig. 4. Annisse. Ydre, set fra sydøst.

L. L. 1958

overgå til halvtstens. Den spidse *korbue* med retkantede kragbånd hører sikkert sammen med hvælvslagningen, mens langmurenes gesims er af langt senere dato, for sydmurens vedkommende først fra 1745¹¹; derfor må kirken længe have beholdt sine sugfjæle, således som det endnu er tilfældet med Vejby. Taggavle og kamtakker er ombygget i nyere tid.

Den *kor forlængelse*, som ombyggedes 1847²¹, var uden tvivl middelalderlig, men formentlig yngre end korets hvælv. Ved dens nordre og søndre side rejste man 1783²² to store piller for at afstive østenden, som var »ganske sprungen«.

Ombygningen 1847 var så omfattende, at også kampestensgrunden fornyedes, og den berørte korhvælvingens østre piller og gjordbuen mellem korets to hvælvfag. Arbejdet udførtes af C. Holst, Fredensborg, efter direktiver fra bygningsinspektør J. Kornerup. Det er umuligt at afgøre, om taggavlens dekoration afspejler ældre forhold.

Det senmiddelalderlige *våbenhus* foran syddøren er af munkesten i munke-skitte over ret flad kampestenssyld. Flankemurene krones af en trappefrise, og gavlen har udkraget retkan tskifte som fodlinie for de fem høj blændinger, hvis rundbuede afslutninger er nye ligesom kamtakkerne. Bygningens forskudte placering i forhold til døren skyldes antagelig hensynet til det senromanske

Fig. 5. Annisse. Indre, set mod øst.

L.L. 1958

vindue; det indre har i øst to, i vest een fladbuet spareblænding; den største af de østre er gennembrudt af et trævindue; døren er udvidet. Gulv af kantstillede gul-grønne mursten; foran skibets dør ligger en stor, slidt kampesten indrammet af gule, kantstillede sten i mønster (fra det o. 1821¹⁵ lagte gulv); malet bjælkeloft og trappe til loftet.

Tårnets ombygning. 1645²³ skrev præsten Saxe Jensen, at kirken var brøstfældig og klokketårnet nedfaldet, samt at salig slotsherre Hans Ulrik Gyldenløve på kongens behag havde lovet støtte. Genopbygningen, der for tårnets vedkommende omfattede tøndehvælv over tårnrummet (ligesom formentlig den runde arkade til skibet) og de to øvre stokværk, som kun er tilgængelige fra skibets tagrum, gennemførtes inden for tiåret 1646—56, da Arent von der Kula var lensmand på Kronborg. Rester af hans (og muligvis hustruen Anne Vinds) initialer ses endnu sammen med et 6-tal²⁴ i jernankre mod nord og vest. Vedrørende et sagn knyttet til bogstaverne AV se p. 1364.

En anden istandsættelse må være gennemført 1699, et jernankerårstal, der står på klokkestokværkets sydmur sammen med Christian V.s kronede initial og OK-HB (for Otto Krabbe, stiftsbefalingsmand på Sjælland, og Henrik Bor-

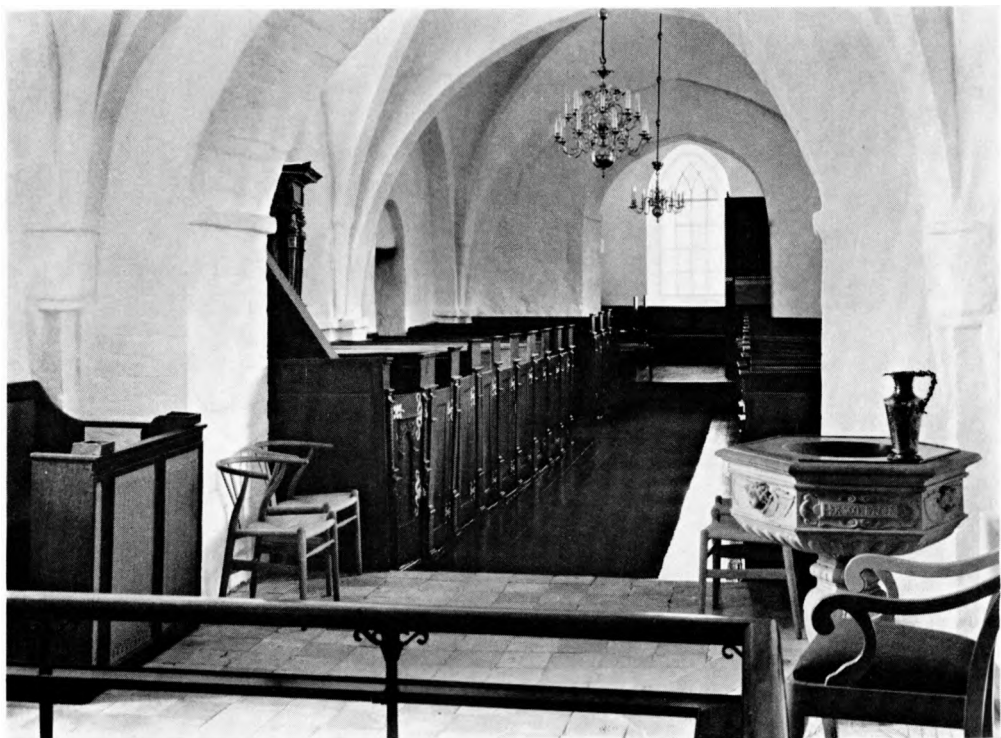

Fig. 6. Annisse. Indre, set mod vest.

E.M. 1969

nemann, biskop). Store reparationer med skalmuring af syd- og vestsiden samt gavle gennemførtes 1719¹⁷, 1783²², 1836²¹ og 1849²⁵.

Kirken står hvidkalket med røde tegltage og tagværker, som er fornyet 1967 (indbrændt årstal i spærstiver ved opgangen fra våbenhus til skibets loft), da kirken restaureredes (arkitekt Jan Gehl). Den foregående istandsættelse fandt sted 1875f., da alle kirkens hvælv blev »udhuggede og aftrukne«; de nuværende store, spidsbuede vinduer med jernrammer stammer dels herfra, dels fra 1866, mens korets fladrundbuede nordvindue og et tilsvarende, nu ødelagt vindue i skibets nordmur nok hører sammen med tårnets første store istandsættelse. Det grå-gule flisegulv i koret er fra 1882¹⁶ og omlagt 1968. Det er muligvis lagt lige oven på et ældre; i hvert fald ses i selve kortrinet halvdelen af en ældre fliserække, som indeholder en glaseret, *ornamenteret ftise* af senromansk type. Tårn og skib har trægulve, der har afløst et 1821¹⁵ omtalt murstensgulv.

Vindfløj, vistnok med 1837 og Chr. VIII.s monogram på tårnets vestgavl.

En †*solskive* af bly og anbragt på en stolpe anskaffedes 1722¹¹.

(†)*Kalkmalede dekorationer*. 1) Omkring det p. 1366 omtalte vindue findes en senromansk dekoration, der efterligner et muret stik bestående af to halve sten med prydskitte imellem. 2) 1719 blev alle buer i kirken anstrøget¹⁷.

Fig. 7. Annisse. *Mariatavle, sidealtertavle i Nationalmuseet. Barnets hoved er fornyet i senere tid (p. 1372). L. L. 1969

Fig. 8. Annisse. Detalje fra Mariatavlen fig. 7.

E.M. 1969

INVENTAR

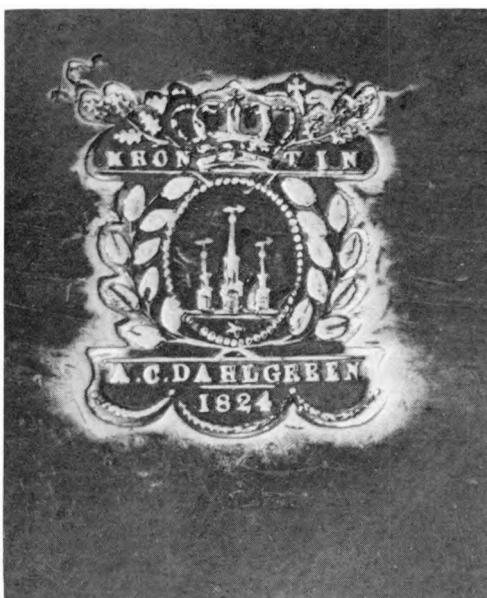
Oversigt. Kirken har i tidens løb ryddet alt sit middelalderlige inventar ud (jfr. også gravminder); det eneste tilbageblevne stykke, et lille Maria-alterskab fra o. 1425, blev på kirkens instændige bøn overtaget af Nationalmuseet. De ældste dele i kirken er den fragmentariske degnestol, der engang bar årstallet 1566. I første halvdel af 1600'rne, under den »fornemme og lærde« præst, Saxe Jensens, auspicer, fornyedes prædikestolen (o. 1620), døbefonten og stoleværket (o. 1640). 1845—47 blev alt inventar i det nye korparti fornyet samtidig med, at man nedrev pulpituret.

Alterbord, altertavle og alterskranke stammer fra 1845—47²⁵.

Alterbordet er et fyrretræsskab med låger i bagsiden, dækket af et nyere rødt *alterklæde* med guld kors og -galoner. I alterbordet opbevares en stump rødt

M. M. 1930

Fig. 9. Annisse. Alterstage
(p. 1375).

E. M. 1969

Fig. 10. Annisse. Mesterstempel på dåbsfad
(p. 1378).

fløj, hvorpå med guldtråd er broderet Frederik VI.s kronede monogram over årstallet 1825²⁶. Alle tidligere i regnskaberne nævnte alterklæder har været røde, det fra 1750 med det kongelige navn, krone og årstal²⁷.

†*Sidealterborde*. Rester af murede alterborde ses i skibets østhjørner (fig. 2).

Altertavlen er et maleri i samtidig nygotisk ramme (sml. Blovstrød p. 910 og Mårum p. 1205) udført af snedkermester C. F. Weincke²⁸. Det sødladne billede, 139 x 106 cm (lysningsmål), for hvilket professor J. L. Lund 1845 modtog forskud, og som svarer til Kregme kirkes alterbillede 1844 (ligeledes af Lund), forestiller Kristus, der står på en sky flankeret af svævende, tilbedende engle, mens han velsigner en stor kalk, anbragt på et podium nede på jorden. I postamentfeltet gylden fraktur: »Min Fred giver jeg Eder Ev. Joh. 14. Cap. 27. V.«. Tavlen betales 1845²⁵.

†*Altertavle*. Ifølge præsteindberetningen 1758¹³ var tavlen fra Christian IV.s tid, af samme model som i Ramløse og af samme billedhuggerarbejde som den i Vejby kirke²⁹.

**Sidealtertavle*, Maria med barnet (fig. 7—8), o. 1425, siden 1894 i Nationalmuseet. Maria, 104 cm høj, sidder på en stol med små prydspir (vangerne delvis fornyet i fyr og bøg(?)); over et langt nedhængende hovedklæde og det groft rillede hår bærer hun en høj krone, hvis takker er forsvundet. Øjnene er skåret uden detaljer, og rundt om den høje hals løber to fordybede riller, for-

Fig. 11. Annisse. Evangelistbuster fra prædikestol (p. 1378).

E.M. 1969

mentlig til angivelse af et halsbånd, som maleren skulle udarbejde; heller ikke neglene er skåret i træet bortset fra en antydning på venstre hånds tommel. Figuren er iført rød kjole med smalt bælte (sølv med sorte, kvaderlignende tegninger), gylden kappe (guldfarvet sølv) med blå foer og sorte sko; hovedklædet har vel stået i kridtets farve. På Marias venstre knæ sidder det nøgne Jesusbarn, en stor, velnæret dreng, hvis hoved er fornyet og fastgjort med en trætap; venstre underarm, der har været skåret for sig og tappet fast, er nu borte. Mens barnet er »rundskåret«, er Mariafiguren stærkt hulet; træet er noget knastfyldt og har fra første færd haft en revne ned over Marias højre kind; den er fyldt med en oprindelig »lus«.

Af skabet er kun bevaret bagklædningen, der er af fyr; men hængselspor på begge sider viser, at der har været dobbeltlåger. Baldakinen er forsvundet ligesom et ligeledes fremspringende fodstykke. Langs kanterne er der spor efter en fire cm bred, rød bræmme med forsølvede rosetter; endvidere fandtes spredte rester af okkergult og grønt samt rødt på vangerne. Det ujævne træ og den ofte ujævne skæring har været dækket af en tyk kridtgrund bestående af to forskellige blandinger, nederst et grovere, gråligt, ret limstærkt lag, herover et finere. På Marias isse ligger et lag blå.

I sin indberetning til Oldsagskommissionen 1808³⁰ meddeler præsten, at det »ildegjorte og forfaldne, så uopbyggelig klodset og påfaldende« billede står

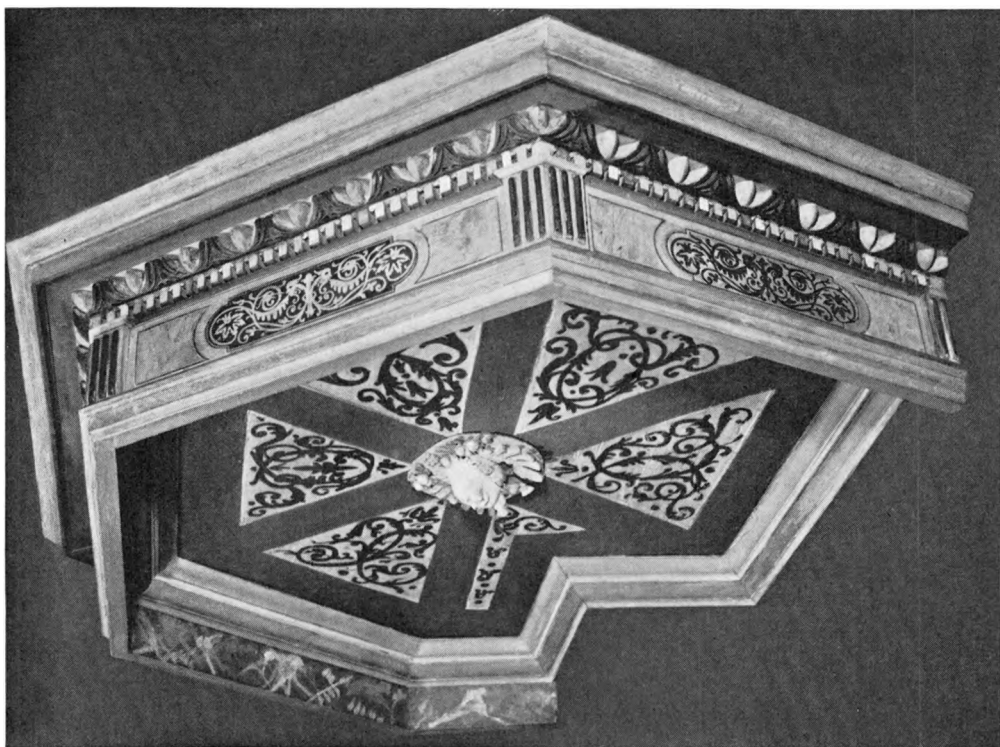

Fig. 12. Annisse. Prædikestolshimmel efter restaurering (p. 1378).

L. Hecklen 1969

nede i en krog i kirken, og han beder mindeligt om at måtte slippe af med det (og krucifikset). Oprindeligt har det vel haft sin plads på fsidealterbord i skibets nordøsthjørne, Maria-alterets vanlige plads. — Nationalmuseet nr. 3030.

Altersølv. Kalk, 1724³¹, med bæger fra 1859. Den nu 19,5 cm høje kalk er af almindelig barokform med ret lav, sekstunget fod over bred fodplade, glatte, sekskantede skaftled og midtdelt, godronneret knop (sml. Søborg p. 1130). På en af fodtungerne graveret Frederik IV.s kronede spejlmonogram og på fodpladens overside indprikket skriveskrift: »Annissee Kirche 1724. W. 34 lod«. Stemplet med Københavns bymærke 1724, gardeinmærke (C. Ludolf), månedsmærke (krebsen) samt mestermærke N I 1713 (eller måske 17), for Niels Jonsen (Bøje p. 59). Under bægerets munding Københavnsmærket 1858, et næsten udslidt stempel samt mestermærke for Conr. Chr. Fr. Schröder (Bøje p. 132). — Om ældre kalk se Ramløse p. 1350f. med note.

Disk, samtidig med kalkens oprindelige dele, forgyldt, med cirkelkors på randen og Frederik IV.s kronede spejlmonogram under bunden. 14 cm i tv. m.

Oblatæske 1929, København. 1831 var brødæskan af blik¹⁴; 1866 blev den på synets foranledning malet sort og forsynet med et forgyldt kors¹⁶; nu opbevaret i alterbordet, 12,5 X 8,5 X 5 cm.

Fig. 13. Annisse. Prædikestol under restaurering (p. 1378).

L.Heeklen 1969

Vinkande, nævnt første gang i inventariet 1841¹⁴, af kgl. porcelæn, sort, med guld Kors. — 1724¹¹ (jfr. alterkalk) anskaffedes en ny *†vinflaske* (af tin) med graveret kongeligt navn, krone og kirkenavn, omgjort 1748 af kandestøber Hans Mikkelsen Ludcinsky, København¹¹.

Ske 1903 med Københavnsmærke og guardeinstempel for Simon Groth.

Alterstager (fig. 9), o. 1550—75, af sengotisk type; de minder om Slagslundes (Ølstykke hrd.), der dog har skarpe skaftringe. To fortykkelser indvendig i lyseskålen. 33 cm høje. I inventariet 1831 nævnes to malmstager med »blik-

Fig. 14. Annisse. Stolestader (p. 1378).

E.M. 1969

lys¹⁴, der 1871 afskrabedes, hvidmaledes og indrettedes til lamper¹⁶. Disse bliklys opbevares endnu (1969) i alterbordet.

Sakramentskab(?), se skabsniche i korets nordvæg p. 1366.

†*Røgelsekar*. 1662¹² og 1764¹⁹ nævnes et ildkar. I præsteindberetningen 1808³⁰ læses: Såvel i denne som i hovedsognets kirke [Ramløse] har pranget til datum enhver med ret moderne røgelse-kar ... tager jeg mig den frihed at indsende dem for antikvitetens skyld. — Formentlig er de at finde blandt Nationalmuseets uidentificerede røgelsekar.

†*Korklokke*. 1662 nævnes en liden klokke i koret¹².

Alterskranke 1845f. (jfr. ovenfor p. 1371), forfærdiget og opsat med to døre

L.L. 1958

Fig. 15. Annisse. Døbefont, skænket 1637 af sognepræsten Saxe Jensen (p. 1377).

af smed F. C. Svendsen, Frederiksborg²¹, noget omdannet. 1740 gjorde snedker Jens Christensen, Farum, en $\dagger$ knæling omkring alterfoden fra skriftestolen til gavlen og smeden Matthias Larsen af Neide et nyt tjernrækværk til alterfoden; Hans Nielsen, Ganløse, malede 1745 skranken sort med gule knapper¹¹.

Døbefont (fig. 15), skænket (?) 1637 af sognepræsten Saxe Jensen (1615—51), hvem Wiberg i sin præstefortegnelse — med henvisning til hans gravsten (p. 1360) — betegner som »en fornemme og lærd Mand«³². Sandsten, med sekskantet kumme, 82 cm i tv., fordybning 55 cm i tv. De lodrette sider under den udkragende profilgesims har reliefudsmykning, skiftevis englehoveder og kartoucher, de sidste med versalindskrifter: »Her Saxe Jensen — Anno 1637« samt to våbenskjolde for Urne og Arenfeldt (henvisende til lensmanden på Kronborg 1627—41 Frederik Urne og hustru Karen Arenfeldt). Højde 94 cm. Den balusterformede fod er plantet i et sekskantet felt, der dannes af Flens-

borgsten på kant, og indrammet af fire riffelhugne sandstenskvadre, som sammenholdes af jernkramper.

†*Døbefont*. En gammel font blev udsat 1662¹². 1872 nævnes det, at den gamle kumme befandt sig hos en gårdmand³³.

Dåbsfade. 1) 1830, af tin, 69 cm i tv., sekskantet og passende til fonten, med smal, ophøjet, bredt tværriflet kant. I bunden graveret Frederik VI.s kronede monogram og på randen skriveskrift: »Annisse Kirke 1830«; på modstående side et velbevaret stempel (fig. 10) for A. C. Dahlgreen.

2) Næppe meget yngre end nr. 1, ligeledes af tin, men cirkulært, 23,5 cm i tv. Stempel for Dahlgreen, Københavns bymærke 1824 i oval, hvorover trekløver med gørtlerens initialer. — Før disse to fade fandtes et af messing³⁴.

Dåbskande 1829, af tin, af den i amtet vanlige type med snoet slangehank, låg med graveret skriveskrift: »Annisse Kirke 1829« og på korpus Frederik VI.s kronede monogram; stempel for Dahlgreen.

†*Korbuekrucifiks* og †*korgitter*, det første nedtaget 1832²¹, jfr. *sidealtertavle (p. 1374). 1745 blev bjælken, hvorpå korset hvilede, beklædt med brædder og forsynet med »gesims« af Jens Christensen, Farum. Hans Nielsen, Ganløse, malede korgitteret med krucifikset i diverse kulører¹¹. Over indgangen til korret anbragtes 1832 et lille, forgyldt kors (nu på loftet) i stedet for det nedtagne krucifiks²¹. 1936 blev to panelstykker, som stod i korbuen som rester af korgitteret nedtaget og anbragt på korbuens inderflader, for at »de smukke dekorative bueslag« kunne komme til deres ret.

Lille, nyere *krucifiks* af egetræ over degnestolen.

Prædikestol (fig. 13) svarende til dem i Torup fra 1620 og Skævinge (Strøhrd.), men med tarveligere buster. De tre stole er karakteristiske ved deres elegante opbygning, gode proportioner og fine intarsia-arbejde. I fagene (Annisse firsidet) hammerfelter med brudt gavlf over frise og omsluttende en arkade, på hjørnerne slanke, nedad smalnende pilastre, der bærer buster, på Annisse af Kristus med verdenskuglen og de fire evangelister (fig. 11). Efter en rensning og lempelig restaurering står stolen nu således, at intarsia-arbejdet fremtræder med hele sin oprindelige virkning. På profilled, tandsnit m.v. er der sparsom staffering, rødt, blå, grønt og sort, ligesom busterne har malet tøj, hår og hudfarve. På underbaldakinen er der marmorering på den hvælvede del og sortmalet ranke på hvid bund i dens frise- og postamentfelter. Himmels loft (fig. 12) er malet som intarsia. Nyere opgang. — 1745 blev prædikestolens (†)dør (jfr. nedenfor) og †portal malet med diverse kulører af Hans Nielsen, Ganløse, og året efter renoverede og ferniserede han stolen¹¹.

Stolestader (fig. 14) fra o. 1640, med delvis fornyede døre fra 1722, da Oluf Olsen i Mårum Tinghus gjorde ni døre med fyldinger og lister ligesom de andre¹¹. Gavlene har glatte halspilastre på høje postamenter (gavltoppene afskå-

Fig. 16. Annisse. Dørfløj (p. 1379) i skibets syddør (p. 1366).

L. L. 1958

ret). Dørene er udført med een stor fylding. Ni døre på nordsiden er oprindelige med skrå sålbænk i fyldingen, de øvrige tre i nord og alle 10 i syd har omløbende barokprofil. Døren til prædikestolsopgangen (jfr. fig. 14) er rigere udformet, med arkade i fladslyng, og de flankerende, nu forsavede gavle har pilastre med skellagte tunger og i det meget høje udtungede postamentfelt en lang stav med midtring (sml. fig. 17). Egetræsmalingen og de forsøvede bukkehornshængsler er bevaret ved den netop fuldførte restaurering.

Af en *degnestol*, der ifølge en ældre beretning³⁵ bar årstallet 1566, er bevaret to hele foldeværksfyldinger fra forsiden samt en lille del af en tredie og desuden halvdelen af den ene gavls foldeværksfylding. Disse dele er nu sammenstykket med et yngre panel, så de danner en regulær degnestol. De oprindelige dele hidrører fra et værksted, der i 1560'erne forsynede talrige af amtets kirker med inventar (sml. f. eks. Strø fra 1562, Grønholt (p. 875) fra 1569 o. fl. a.).

†*Præstestol*. På præstens stol i koret stod ifølge ovennævnte beretning³⁵: 1578. — Præste- og degnestolen i koret maledes 1745 som †*pulpitur*¹¹.

Dørfløj (fig. 16), fra 1700'rne, mellem skib og våbenhus, bestående af seks planker med »pålagt« mønster på indersiden. Gulmalet. — 1722 beklædte Oluf Olsen i Mårum Tinghus den yderste †*dørfløj* »i flammer«¹¹ (dvs. flammeret).

Fra et †*pulpitur* i koret(?), fra 1600'rne, 1745 marmoreret m.m. af Hans

Nielsen¹¹, nedtaget 1845²⁵, stammer formentlig et 129,5 cm højt panelfag (fig. 17), der nu i hvidmalet tilstand står i våbenhuset.

Orgel, »Troels Krohn, Hillerød 1968«, med fem stemmer. Et manual, ingen pedal. I tårnrummet på nordvæggen. Det tidligere †*orgel*, et harmonium, var leveret fra A/S Mølgaard-Jensen, Haslev. 1894 skulle orglet istandsættes¹⁶.

Pengetavler, ialt tre, de to muligvis fra 1775 og gjort af snedker Kobiersky, København, der dette år modtog 2 rdl. 64 sk. for to pengetavler¹¹, den tredje meget hjemmegjort, med enklere profiler, yngre. Alle tre har rundbuet rygskjold og drejet skaft (kun den ene har bevaret sit halvlåg). De to har ens, kraftige barokprofiler, og på den enes rygskjold læses med sort fraktur: »A. Hemming Jensen«. Efter en nylig rensning i Nationalmuseet står den nu med sin oprindelige lysgrønne farve. I alterbordets skab.

Tre *salmenummertavler*, een, fra 1800'rne(?), med glat, udsavet top- og hængestykke, to helt nye, med »barokke« top- og hængestykker, alle til skydenumre. I regnskaberne for 1800 er der udgift til »tvende Kirketavler til de nye Psalmer«, vel identiske med de to sorte tavler til at skrive på, som nævnes i inventariet 1805. 1826 anskaffedes en ny tavle til at skrive på¹⁴.

Kirkestævnetavle i enkel profilramme, sortmalet, med hvid antikva: »Kirkestævne«. En lignende, defekt tavle, uden skrift, på loftet.

Lysekronerne er nyere, een i koret, to i skibet.

Klokker. 1) 1722³⁶. »Gloria in excelsis deo me fecit Friderich Holtzmann Hafniæ« (»ære være Gud i det højeste. Mig gjorde F. H. København«). Reliefversaler mellem akantusbladborter; på legemet Frederik IV.s kronede spejlmonogram. 77 cm i tvn.

2) 1860. »Soli deo gloria in excelsis deo støbt 1641. Omstøbt paa Frederiksværk 1860 ved Krog« (»Gud alene æren, Gud i det højeste«). Reliefversaler mellem ophøjede linier. Tvm. 94 cm.

Ifølge præsteindberetningen 1758 lød den gamle †klokkes indskrift: »Soli deo gloria in excelsis deo. Aus dem Feuer bin ich geflossen, Hans Meyr in Helsingør hat mich gegossen anno 1641«³⁷.

Ved klokkeskatten 1602 afleveredes en †*klokke* på to skippund til Kronborg gethus³⁸. — †*Korklokke*, se p. 1376.

Klokkestol, nyere, til to klokker.

GRAVMINDER

Kirkegårdsmonument. O. 1866. »Skolelærer Holchs familiebegravelse«. Eiler Christian Holch, født 11. juni 1779, død 3. juli 1846 og hustru Christiane Sofie Kirstine, født Feldt, født 27. nov. 1791, død 19. dec. 1866. »28 aar boede disse ægtefolk i Annisse sogn«. Sandsten med indsatte marmorplader i for- og bagside og kronet af marmorkors. Sortmalede versaler. Ved ligkapellet.

Fig. 17. Annisse. Rest af $\dagger$ pulpiturbrystværn (p. 1379f.).

L.L. 1958

KILDER OG HENVISNINGER

Nationalmuseet. Indberetning af J. B. Løffler 1885 (bygning og inventar), M. Mackeprang 1930 (inventar) og 1936 (flytning af korgitter), N. J. Termansen 1960 (Mariaalteret, restaurering) og 1969 (restaurering af pengetavle) samt Lucien Hecklen 1966 (prædikestol, forundersøgelse og restaurering). — Undersøgelse og beskrivelse af Vibeke Michelsen 1958, Elna Møller 1967 og 1969, Erik Moltke 1969.

Se arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

¹ S.R.D. VI, 134f. jfr. DiplDan. DaRigBr. 1. rk. V, nr. 138 og Roskildebispens jordebog p. 143. ² DiplDan. DaRigBr. 2. rk. XII, nr. 172. ³ Trap. ⁴ Landebogen p. 169. ⁵ LA. Bisperkivet. A. Alm. Sager: 1647(—1708). Holbo hrd.s bog. ⁶ LA. Kgl. bygningsinspektører. Meldahl. Domænekirkerne pk. XXII. ⁷ ActaPont. nr. 955, 999 og 1043. ⁸ Kgl. Bibl. Langebeks (1710—75) excerpter pk. 39. ⁹ Danske Sagn, 1928, nr. 518 p. 128. Sognebeskrivelsen i NM.s 1. afd. beretter, at der på »Thomsebakken« syd for kirken er fundet spor af en gammel kirkegård og »muligvis har været en kirke«. ¹⁰ Danske Sagn, 1896, nr. 1806 p. 356. ¹¹ BA. Btk. Bev. rgsk. Kirkerghsk. 1721—80. Sjællandske rytterdistrikters kirkerghsk. Året 1743. ¹² BA. Btk. Bev. rgsk. Kirkerghsk. 1661—72. Kronborg amts kirkerghsk. ¹³ LA. Bisperkivet. 1758—59. Hist. efterretn. til Hoffmans fundatser. Tom I. Frederiksborg og Roskilde. ¹⁴ BA. Btk. Bev. rgsk. Amtsrghsk. Kronborg amtstue. 1797—1803, 1804 II—1805 II, 1816—27, 1828 I, 1829—30, 1831 II, 1832—44. Kirkerghsk. ¹⁵ BA. Btk. Bygningsadm. 1821—27. Beregninger og overslag over bygningsarbejder. ¹⁶ LA. Sjællands stiftsprøvestearkiv. Holbo og Strø hrd.s provsti. 1864 -99. Synsprot. for kirker og præstegårde. ¹⁷ BA. Btk. Bev. rgsk. Kirkerghsk. 1719—31. Bgsk. for kgl. kirker på Sjælland uden for rytter-

distrikterne. ¹⁸ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1713—19. Sjællands stifts kirkerghsk. ¹⁹ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1764. De kgl. kirkers inventarier i Københavns, Frederiksborg og Kronborg distrikter. ²⁰ I en forlængst mosefyldt fjord, der i stenalderen strakte sig fra Arresø langs Polåen, som danner sognets sydlige og østlige grænse, er der fundet lag af myremalm (Trap). ²¹ RA. Rtk. Bygningsadm. 1782—1840. Journal over indkomne breve. ²² RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1780—97. Kronborg distrikts kirkerghsk. ²³ RA. DaKanc. Protokol over indlæg til registre og tegneiser samt henlagte sager. 1481—1650. 1645 juni-december. Læg: ad 1645. VI. ²⁴ Thurah har fejlagtigt årstallet 1611, Hoffman 1636, men arbejdet er gennemført i perioden 1646—56. Jfr. note 13 samt Kgl. Ribl. Additamenta. 153, fol. L. L. Thurah: Samlinger til en beskrivelse af Danmark. I. ²⁵ RA. Rtk. Bygningsadm. 1841—50. Kopibog. ²⁶ Kgl. Ribl. NyKglSaml. 2246 Fr. Algreen-Ussing: Gravskrifter og andre monumentale optegnelser. Samlede på fodvandring. 1—2. 1856—64. ²⁷ Note 11, jfr. RA. Rtk. Rev. rgsk. Amtsrghsk. Kronborg amtstue. 1831 II. ²⁸ RA. Rtk. 256.102. Bygningsadm. 1849. Journalsager. ²⁹ NM.s 2. afd. Håndskrifter. Hans de Hoffman: Siellands Kirckers og Sogners samt Herregaardenis Beskrivelse af Sogne Præsterne og andre 1755—73.—³⁰ NM.s arkiv. Pro Memoria til Commissionen til Oldsagers opbevaring. ³¹ Note 11, den gamle, brøstfældige kalk leveredes i bytte. ³² Wiberg nævner også, at han legerede 600 rdl. til pastoratets fattige, »hvilken Kapital allerede 1695 forgjæves efterspurgtes«, jfr. Niels Steinfeldt: Et forsvundet Legat, i ÅrbFrborg. 1922, p. 141ff. ³³ I en skrivelse af 15. juni 1872 i Nationalmuseets arkiv siges det, at gårdmand Lars Flansen to gange på opfordring har lovet at levere »overdelen« af kirkens tidligere font tilbage. »Foden«, hedder det videre, »findes ikke paa det antydede Sted, men er vistnok blevet forvexlet med en mindre, tilhugget, firkantet Sten, der tidligere ogsaa skal have hørt til Kirken, men maa være benyttet i et ganske andet Øjemed, og som endnu ganske rigtig ligger i den angivne Steenbunke«. ³⁴ Jfr. noterne 5, 19 og 14. ³⁵ Kgl. Ribl. Additamenta. 153, fol. L. L. Thurah: Samlinger til en beskrivelse af Danmark. I. ³⁶ Ifølge rgsk. (se note 11) omstøbttes den mindste klokke dette år: Den vejede 1 skippund, 6 lispund, 8 pund, den nye 3 lispund mere. ³⁷ E. Gribso, i ÅrbFrborg., 1934, p. 62. ³⁸ RA. Fæstningsrgsk. V. R. 1. 1600—19. Rgsk. for Kronborg kobbermølle, gethus og hammermølle. Læg: 1600—07. Rgsk. for Kronborg gethus.

Fig. 18. Annisse. Landsbyplan 1813.